

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE ARHEOLOGIE

STUDII DE PREISTORIE

7/2010

**Editura Renaissance
București
2010**

ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE ARHEOLOGIE

STUDII DE PREISTORIE 7

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef: Silvia Marinescu-Bîlcu

Membri: Douglass W. Bailey, Adrian Bălășescu, Constantin Haită, Marcel Otte, Valentin Radu, Anne Tresset.

Coperta: Idol de marmură aparținând culturii Hamangia descoperit în peștera *Lilieilor* (Cheile Dobrogei).

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de autori.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție, pe adresa Șos. Pantelimon 352, sc. C, ap. 85, sector 2, București sau prin email:
ara.romania@gmail.com; aroarh@yahoo.com; costel@arheologie.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Marinescu-Bîlcu Silvia

Studii de Preistorie nr. 7 / Marinescu-Bîlcu Silvia

Douglass W. Bailey, Adrian Bălășescu, Constantin Haită, Marcel Otte, Valentin Radu, Anne Tresset
București, Editura Renaissance, 2010.

ISSN 2065 - 2526

SPONSORIZĂRI ȘI DONAȚII

Editura *RENAISSANCE*

Psalii din corn descoperite în așezări ale culturii Babadag din nordul Dobrogei

Sorin Cristian AILINCĂI*
Florian MIHAIL*

Abstract: *The article presents 16 antler cheek-pieces discovered in Northern Dobrogea in contexts that belong to the beginning of First Iron Age (Babadag culture). With this occasion the artifacts were analyzed technologically, typologically and chronologically. This way, it was possible to observe the preference for brow tine of a red-deer antler and rarely from roe deer antler. All entire exemplaries present three perforations on the same plan, indicating the using of a unitary system of attachment to the bridle, differences existing in the dimensions of these orifices and the form of the cheek-pieces which determined us to divide the studied psalias in more types. The association of these characteristics with the discovering context indicates at this point that the exemplaries placed in a.3 and b.2 types are earlier than those placed in a.1-2 and b1 types.*

Rezumat: *Articolul prezintă un lot de psalii din corn descoperite în nordul Dobrogei în contexte de la începutul epocii fierului, atribuite culturii Babadag. Cu această ocazie se face o analiză tehnologică, tipologică și cronologică a acestor artefacte. Astfel, s-a putut observa preferința pentru razele bazilare mai ales ale coarnelor de cerb și mai rar de căprior. Toate exemplarele întregi prezintă trei perforații pe același plan ce indică folosirea unui sistem unitar de prindere în căpăstru, diferențe fiind însă întrevăzute în privința dimensiunilor acestor orificii cât și a formei psaliilor ceea ce ne-a determinat la împărțirea lotului studiat în mai multe tipuri. Coroborarea acestor caracteristici cu contextul descoperirii ne indică în momentul de față posibilitatea ca piesele încadrate de noi în tipurile a.3 și b.2 să fie mai timpurii decât cele atribuite tipurilor a.1-2 și b.1.*

Keywords: *cheek-pieces (psalias), First Iron Age, Babadag culture.*

Cuvinte cheie: *psalii, prima epocă a fierului, cultura Babadag.*

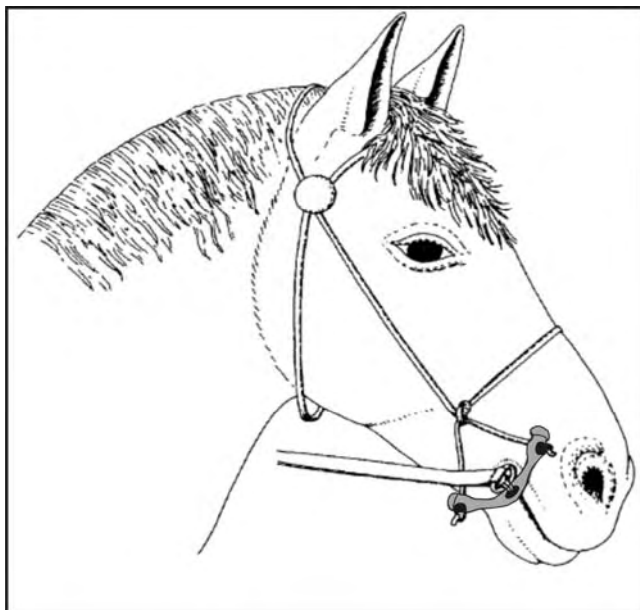
◆ Introducere

Primele date referitoare la vestigiile primei epoci a fierului de la Dunărea de Jos au fost puse în circulație începând cu anii '50 ai secolului XX (M. Petrescu-Dîmbovița 1963; Gh. Ștefan *et alii* 1954, p. 108 și urm.; R. Vulpe 1955, p. 550-551; Gh. Ștefan *et alii* 1959, p. 646; D. Berciu *et alii* 1961; D. Berciu 1965, p. 88-89), o primă sintetizare a informațiilor cunoscute producându-se însă abia în urma primelor cercetări arheologice efectuate în situl de la Babadag (S. Morintz 1964). Numeroasele studii ce au urmat acestei perioade de pionierat au creat, credem noi, o imagine destul de complexă asupra manifestării culturale de tip Babadag, ce a ocupat un spațiu în care putem include Dobrogea, estul Munteniei și sudul Moldovei într-o perioadă cuprinsă de la sfârșitul sec. XI (sau mai degrabă începutul sec. X a.Chr.) și prima parte a sec. VII a.Chr. (vezi de exemplu: S. Morintz 1987; S. Morintz, G. Jugănar 1995; S. Morintz *et alii* 1995; M. Irimia 1974; M. Irimia, N. Conovici 1993; B. Hänsel 1976; G. Jugănar 2005; G. Jugănar, S.C. Ailincăi 2003; E. Rența 2008; S.C. Ailincăi 2010).

O categorie de obiecte mai puțin cunoscută în literatura de specialitate dedicată acestei culturi o reprezintă piesele de harnașament cunoscute în cazul de față exclusiv printr-un număr destul de mare de psalii confecționate din corn (S. Morintz 1987; N. Harțușche, O. Silvestru 1992; F. Topoleanu, G. Jugănar 1995; G. Jugănar 2005; V. Stoian 2007; E. Rența 2008). Parte componentă a căpăstrului (fig. 1), acestea reprezintă fără îndoială o dovadă clară a folosirii calului pentru tracțiune și/sau călărie, contribuind fără îndoială la cunoașterea tehnicilor folosite pentru transportul terestru în perioada preistorică în zona Dunării de Jos (U.L. Dietz 2003; A. Sherratt 2003; C. Schuster 2007). Studiile de sinteză dedicate acestui tip de piese descoperite în spațiul central și est european (H.G. Hüttel 1981; N. Boroffka 1998; U.L. Dietz 1998) deși au adus importante contribuții referitoare la tipologia,

* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Str. 14 Noiembrie, 1 bis, 820009, Tulcea; sailincai@yahoo.com; florianhamangia@yahoo.com

cronologia și aria de răspândire a acestor artefacte, pot fi totuși completate prin publicarea și analiza unor noi exemplare. Pornind de la această premisă, articolul nostru dorește să aducă în circuitul științific un lot de paslii din corn descoperite în cursul cercetărilor arheologice întreprinse în așezări ale culturii Babadag din nordul Dobrogei (fig. 5).

Referindu-ne la exemplarele cabaline folosite de comunitățile culturii Babadag, cele câteva analize arheozoologice efectuate pe resturi faunistice provenite din așezarea eponimă (S. Haimovici 2008), cea de la Revărsarea–*Dealul Tichilești* (S. Haimovici, G. Bodi 2003) și din situl de la Rasova–*Malul Roșu* (R. Vasilescu Ureche, S. Haimovici 1976) relevă existența unor cai de talie mijlocie sau supramijlocie, gracili, atribuiți de S. Haimovici tipului *oriental*. În opinia aceluiași cercetător, caii erau folosiți și ca hrană de către comunitățile Babadag, vârsta lor de sacrificare apropiindu-se de cea a taurinelor (între 3-10 ani).

Fig. 1. Reconstrucția unui căpăstru din perioada târzie a epocii bronzului (după U.L. Dietz 2003).

Reconstruction of a halter from Late Bronze Age (after U.L. Dietz 2003).

◆ Catalogul descoperirilor

1. Babadag–*Cetățuie*, 1963, Supr. A-I, *passim* – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială, proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 13,4 cm; l.max: 1,8 cm; gr.max: 1,4 cm; Materie primă: corn; Specie: căprior; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul fiind spart. Întreaga suprafață a fost șlefuită, pe mici porțiuni fiind vizibile urme ale țesutului spongios. Prezintă trei orificii de formă ovală, cu puternice urme de uzură. Una dintre extremități este dreaptă, iar cealaltă are forma unei protuberanțe circulare bombate (fig. 2/1);

2. Babadag–*Cetățuie*, 1968, Supr. A-VIII, gr. 131, inv. 46194 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 8,7 cm; l.max: 1,8 cm; gr.max: 1,2 cm; Materie primă: corn; Specie: căprior; Origine anatomică: rază centrală; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul păstrându-se fragmentar. Pe suprafața sa au putut fi identificate urme de șlefuire, raclaj și decorticare, ca urmare a unor acțiuni de curățare a suprafeței exterioare a materiei prime. Capătul extremității distale a fost amenajat într-o manieră ce i-a conferit un aspect bombat. Extremitatea distală prezintă un orificiu circular, realizat prin perforare rotativă, fără urme de uzură. La nivelul părții meziale există o altă perforație, de formă rectangulară, realizată prin tăiere progresivă, la rândul ei neprezentând urme de uzură. Psalia prezintă un decor longitudinal incizat format din trei linii paralele, cea din mijloc fiind vălurită (fig. 2/2);

3. Babadag–*Cetățuie*, 1968, Supr. A-X, gr. 163, inv. 45701 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială și proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 15,7 cm; l.max: 2,1 cm; gr. max.: 1,6 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este relativ bună. Întreaga suprafață a fost șlefuită, la cele două extremități fiind vizibil țesutul spongios. Unul dintre capete a fost tăiat drept, iar celălalt este rotunjit. Prezintă trei perforații ovale de dimensiuni aproximativ echivalente, deformat ca urmare a utilizării (fig. 2/3).

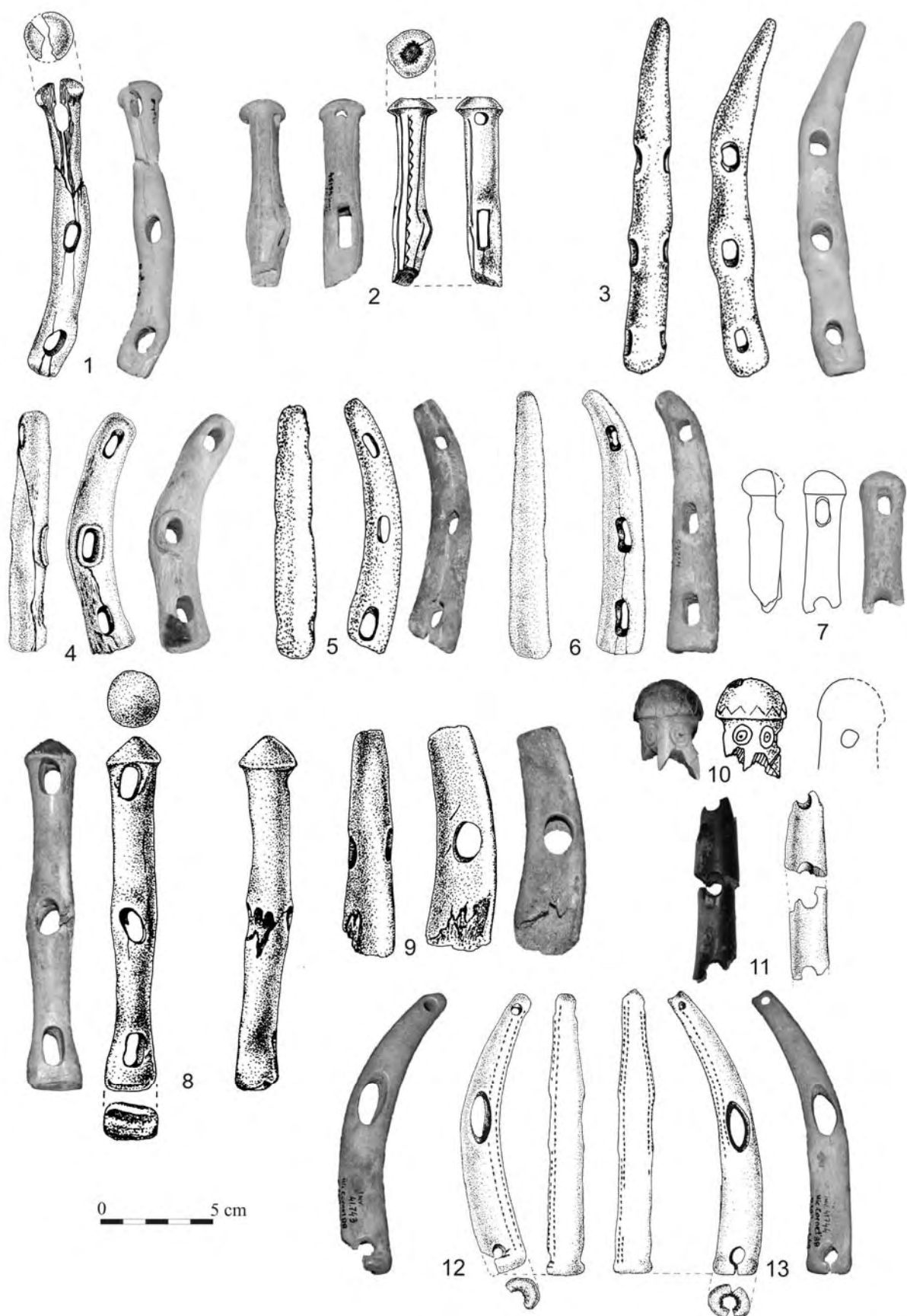

Fig. 2. Psalii din corn descoperite la: 1-10. Babadag–*Cetățuie*; 11. Enisala–*Palanca*; 12-13. Niculițel–*Cornet*.
Cheek-pieces discovered at: 1-10. Babadag–*Cetățuie*; 11. Enisala–*Palanca*; 12-13. Niculițel–*Cornet*.

4. Babadag–*Cetățuie*, 1996, S XVI, c. 10, - 0,60 m, inv. 44246 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială și proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 10,9 cm; l.max: 2,2 cm; gr.max: 1,8 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este relativ bună, extremitatea proximală prezentând urme reduse de arsură. Întreaga suprafață a fost șlefuită. Prezintă trei perforații ovale de dimensiuni aproximativ echivalente, deformate ca urmare a utilizării. Cele două capete sunt drepte, modificarea formei naturale producându-se prin tăiere și șlefuire. Perforația centrală a fost confecționată astfel încât pe fața interioară prezintă o protuberanță sub forma unui inel, ce o individualizează (fig. 2/4).

5. Babadag–*Cetățuie*, 1996, *passim*, inv. 44245 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială și proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 11,3 cm; l.max: 1,9 cm; gr.max: 1,7 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară. Întreaga suprafață a fost șlefuită, însă șederea în pământ a afectat-o provocând desprinderea unor bucăți izolate din suprafața exterioară. Prezintă trei perforații aproximativ rectangulare. Maniera de perforare a presupus realizarea a două perforații circulare de mici dimensiuni, ce au fost unite ulterior. Asupra acestora nu au fost observate urme de utilizare. Capetele celor două extremități au fost confecționate drepte (fig. 2/5).

6. Babadag–*Cetățuie*, 1999, Cas. 3, niv. 4, inv. 45416 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială, proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 11,4 cm; l.max: 2 cm; gr.max: 1,6 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul prezentând numeroase fisuri. Întreaga suprafață a fost șlefuită, însă observații suplimentare nu au putut fi realizate pentru că șederea în pământ a afectat-o într-un mod destul de pronunțat. Prezintă trei perforații transversale paralele de formă rectangulară și dimensiuni aproximativ echivalente, deformate ca urmare a utilizării. Cele două extremități au fost tăiate într-o manieră netă (fig. 2/6).

7. Babadag–*Cetățuie*, 2001, Cas 3, niv. 6, gr. 40 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială parțial; Profil: circular; Dimensiuni: Lp.: 6,2 cm; Diam.max.: 1,5 cm; Materie primă: corn; Specie: căprior; Origine anatomică: nu a putut fi stabilit; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul fiind spart, iar suprafața exterioară acoperită cu concrețiuni. Extremitatea distală se prezintă sub forma unei protuberanțe circulare bombate. Pe fragmentul descoperit sunt vizibile două perforații de formă ovală, cea de a doua păstrându-se fragmentar. Datorită stării precare de conservare nu a fost posibil să identificăm posibile urme de uzură funcțională (fig. 2/7).

8. Babadag–*Cetățuie*, 2006, Cas. 7-8, niv. 4, gr. 21, inv. 47272 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială, proximală; Profil: circular; Dimensiuni: L: 13,2 cm; Diam.max.: 1,8 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază centrală; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul prezentând spărturi și fisuri. Întreaga suprafață a fost șlefuită. Prezintă trei perforații transversale paralele, cu dimensiuni aproximativ egale, în interiorul cărora sunt vizibile urme de uzură, ceea ce a determinat deformarea lor pe fața exterioară. Una dintre extremități este dreaptă, iar cealaltă are forma unei protuberanțe circulare bombate (fig. 2/8). Aplicarea unui strat foarte gros de lac pe întreaga suprafață a psaliei a împiedicat observații suplimentare.

9. Babadag–*Cetățuie*, 2006, Cas. 7-8; niv. 5, gr. 32, inv. 47270 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială; Profil: rectangular; Dimensiuni: L: 8,3 cm; l.max: 2,4 cm; gr.max: 1,7 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este precară, exemplarul păstrându-se fragmentar. Întreaga suprafață a fost șlefuită, pe mici porțiuni prezentând urme ale țesutului spongios. Deși stratul gros de lac aplicat împiedică observarea exactă a urmelor de prelucrare, curățarea suprafeței exterioare a materiei prime se pare că a fost efectuată prin raclaj. Extremitatea distală a fost confecționată dreaptă, cea proximală dispărând ca urmare a spargerii piesei. S-a păstrat o singură perforație, ovală, foarte uzată ca urmare a utilizării. Spărtura s-a produs la nivelul unei a doua perforații, gradul de deteriorare nepermițând efectuarea unor observații asupra acesteia (fig. 2/9).

10. Babadag–*Cetățuie*, *passim* – psalie; Părți reprezentate: distală; Dimensiuni: L: 3,9 cm; diam: 2,4 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: nu a putut fi stabilit; Stare de conservare și descriere: starea de conservare este foarte precară, exemplarul păstrându-se sub forma extremității distale (incompletă). Aceasta prezintă o perforație circulară, cu urme de uzură. Suprafața păstrată a fost decorată cu un motiv compus din două cercuri concentrice cu un punct în mijloc. Deasupra acestora poate fi observat un alt decor incizat sub forma unor triunghiuri, aplicat pe capătul

modelat sub forma unei protuberanțe circulare bombate. Piesa a fost arsă puternic, ceea ce i-a conferit culoarea neagră și foarte posibil a contribuit la fragmentarea sa (fig. 2/10).

11. Enisala–*Palanca*, 2010, SV, Gr.1. Părți reprezentate: mezială; Dimensiuni: starea de conservare nu permite stabilirea unor dimensiuni precise; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază (posibil bazilară); Stare de conservare și descriere: Starea de conservare este foarte precară, exemplarul păstrându-se sub forma părții meziale, inclusiv aceasta sub forma a două fragmente. Starea sa de conservare a fost afectată și ca urmare a expunerii la foc, ceea ce i-a conferit culoarea neagră pe întreaga suprafață. Din același motiv s-au produs fisuri și alterări ale suprafeței. Piesa prezintă trei perforații circulare, toate păstrate fragmentar. La nivelul perforațiilor sunt vizibile urme ale utilizării, manifestate prin tocirea marginilor acestora. Efectele arderii produse asupra acestei piese au împiedicat realizarea unor observații suplimentare (fig. 2/11).

12. Niculițel–*Corneț*, 1988, S I, c. 101, gr. 22, inv. 41743 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială și proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 12,2 cm; l.max: 2 cm; gr.max: 1,4 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: Starea de conservare este precară, piesa fiind spartă la nivelul extremității proximale. Întreaga suprafață a fost șlefuită, pe una dintre fețe păstrând către extremitatea proximală urme ale țesutului spongios. Capătul extremității proximale a fost aplatizat, pe când cel al extremității distale este rotunjit. Prezintă trei perforații, una poziționată central, de formă ovală și diametru mai mare, și altele două, circulare, de dimensiuni mai mici, poziționate la cele două extremități. Perforațiile prezintă urme de tocire pe una dintre fețe, însă acestea nu sunt foarte intense, nemodificând forma inițială a perforațiilor. Pe suprafața cuprinsă între extremitatea distală și partea mezială prezintă un decor format din trei linii continue de puncte, sub forma unor mici incizii slab pronunțate (fig. 2/12).

13. Niculițel–*Corneț*, 1988, S I, c. 101, gr. 22, inv. 41744 – psalie; Părți reprezentate: distală, mezială și proximală; Profil: rectangular rotunjit; Dimensiuni: L: 12,8 cm; l. max: 2,8 cm; gr. max: 1,3 cm; Materie primă: corn; Specie: cerb; Origine anatomică: rază bazilară; Stare de conservare și descriere: Starea de conservare este precară. Întreaga suprafață a fost șlefuită, către extremitatea proximală prezentând urme ale țesutului spongios. Prezintă trei perforații, una poziționată central de formă ovală și diametru mai mare, și altele două, circulare și de dimensiuni mai mici, poziționate la cele două extremități. Perforațiile situate în partea centrală și la extremitatea proximală s-au deformat ca urmare a utilizării. Cea situată la extremitatea distală nu prezintă urme. Pe toată lungimea prezintă un decor format din două linii continue de puncte, sub forma unor mici incizii slab pronunțate (fig. 2/13).

◆ Observații tehnologice

Din punctul de vedere al materiei prime putem observa, cu trei excepții, neta preferință pentru cornul de cerb în detrimentul celui de căprior, aspect datorat cu siguranță dimensiunilor mai mari ale primului. De asemenea am putut remarca utilizarea într-un procent foarte ridicat a razelor bazilare, a căror formă ușor arcuită s-a potrivit mai bine rolului funcțional al acestui tip de piesă. În unele cazuri amenajarea suprafeței exterioare a fost atât de profundă încât a atins nivelul țesutului spongios.

În privința tehnicilor de prelucrare a suprafeței exterioare au fost identificate urme de decorticare, raclaj și abraziune (cea mai folosită). Toate exemplarele întregi prezintă trei perforații. Forma cea mai des întâlnită este cea oval alungită, mai rar circulară și într-un singur caz dreptunghiulară. Forma perforațiilor a fost determinată de tehnica utilizată. Cele circulare au fost obținute prin perforare rotativă, cele oval alungite prin realizarea a două perforații circulare unite ulterior, iar cea dreptunghiulară prin tăiere progresivă. Facem precizarea că în cele mai multe cazuri a fost sesizată asocierea a trei perforații oval alungite. În două situații, la mijloc se află o perforație oval alungită, iar la capete perforații circulare, în vreme ce singura perforație dreptunghiulară a fost asociată cu o perforație circulară. Cele mai multe perforații prezintă urme de tocire ce s-au manifestat prin lărgirea formei în zona afectată.

Deși lotul analizat este redus numeric remarcăm că pe exemplarele cu capătul sub forma unei protuberanțe decorul tinde să fie mai complex. Pentru exemplarele cu capetele drepte decorul specific este cel compus din linii punctate, în vreme ce pe exemplarele cu protuberanțe a fost executat un decor reprezentat de linia incizată asociată cu triunghiuri sau cercuri concentrice cu un punct în centru asociate cu triunghiuri. Precizăm că o bună parte din piese (8) nu au fost decorate. Faptul că piesele

provin din situri diferite, ca urmare a unor săpături unele efectuate acum zeci de ani iar altele din săpături recente, lipsa unei cunoașteri clare a contextului în cazul celor provenite din săpături mai vechi constituie elemente ce ne împiedică pentru moment să explicăm din ce motiv decorul a fost aplicat numai pe anumite piese. Cu toate acestea, fără a ne hazarda, îndrăznim să afirmăm că decorarea nu era întâmplătoare, această idee fiind determinată de câteva observații: cele două exemplare prevăzute cu perforație ovală pe centru și perforații circulare la capete sunt singurele exemplare ce prezintă un decor sub forma liniilor punctate; o situație similară este valabilă și în cazul psaliilor ce au capătul sub forma unei protuberanțe, acestea prezentând decor, dar și perforație circulară la capăt; toate psaliile prevăzute doar cu perforații oval alungite sunt nedecorate. Aceste observații ne permit o concluzie preliminară conform căreia putem lega decorarea unei piese de executarea unor perforații circulare la capete. Menționăm că urme de uzură au fost identificate și pe exemplarele decorate. Existența unor asocieri între tipul de piesă și decor, atenția deosebită acordată acestei etape, manifestată prin executarea unui decor de mare complexitate în unele cazuri, atestă că fabricarea unui asemenea obiect reprezenta o activitate programată executată cel mai probabil de către indivizi cu experiență în acest domeniu. Maniera diferită de confecționare și decorare poate indica faptul că psaliile obținute aveau scopuri diferite sau se adresau unor personaje diferite. Toate aceste idei reprezintă pentru moment simple ipoteze ce pot fi confirmate sau infirmate prin cercetarea unor loturi mai numeroase.

◆ Considerații tipologice

Alături de psaliile prezentate de noi, în arealul culturii Babadag mai sunt cunoscute trei exemplare, două ce provin din așezarea de la Bucu–*Pochină* (E. Rența 2008, fig. 143/3-4) și încă unul descoperit în situl de la Siliștea–*Popină* (N. Harțuche, O. Silvestru 1992, pl. 5/8; V. Stoian 2007, fig. 2/16). Toate aceste piese pot fi incluse în aceeași categorie în formă de tijă și cu trei găuri pe același plan. Totuși, dacă ne referim la formă, așa cum am mai menționat, se pot sesiza două mari tipuri, fiecare dintre acestea prezentând mai multe variante dacă luăm în calcul și configurația orificiilor.

Tipul a. *Psalii cu capetele drepte* – sunt cele mai des întâlnite în arealul culturii Babadag (11 exemplare). Din punct de vedere morfologic și al dimensiunilor orificiilor se pot delimita trei variante:

a.1. *Psalii cu capete drepte, de formă conică, profil rectangular rotunjit și trei orificii ovale de dimensiuni aproximativ egale* – sunt reprezentate de patru piese de la Babadag (nr. cat. 4-6, 9; fig. 4/1-6), de cea descoperită la Enisala–*Palanca* (nr. cat. 11) și exemplarul de la Siliștea. Astfel de psalii sunt asemănătoare celor întâlnite în mediul Saharna-Solonceni, în așezările de la Saharna Mare, Țăhnauți, Țarevka și necropola Saharna I (M.T. Kašuba 2000, fig. 30/4-7, 10-12), ce pot fi încadrate în mare parte în tipul 5b după Ute L. Dietz (1998, p. 131). Alte două astfel de piese provin și din așezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Kalakača (P. Medović 1988, p. 151, pl. 136/2-3).

a.2. Această variantă este asemănătoare celei precedente, singura diferență fiind *îngroșarea zonelor din jurul orificiilor*. Singura piesă de acest tip, descoperită la Babadag (nr. cat. 3; fig. 4/7) este asemănătoare cu un exemplar izolat de la Solenovskaja dar și cu un altul dintr-un mormânt atribuit culturii Černogorovka cercetat la Žirnokleevka, ambele incluse de Ute L. Dietz în tipul 5a (1998, p. 130-131).

a.3. *Psalii cu capetele drepte, profil circular, formă conică și trei orificii pe același plan, dintre care cea mediană este ovală, iar cele de la extremități sunt circulare și au dimensiuni sensibil mai mici*. În această variantă putem include cele două psalii de la Niculițel–*Cornet* (nr. cat. 12-13; fig. 4/8-11) și pe cele de la Bucu–*Pochină*. Astfel de psalii apar în zona Dunării Mijlocii încă de la sfârșitul bronzului timpuriu, fiind încadrate în tipul Füzesabony, precum cele descoperite la Vârșad (cultura Otomani), Veselé (cultura Mad'arovce) (H.G. Huttel 1981, pl. 5/45-46) sau Cheile Turzii (culturile Coțofeni sau Wietenberg) (H.G. Huttel 1981, pl. 5/44) și prezintă asemănări cu un exemplar încadrat de H.G. Huttel în tipul Moringen (H.G. Huttel 1981, pl. 14/143). Tot aceleași perioade i-a fost atribuită psalia descoperită în Asia Mică la Alaça Höyük (H.G. Huttel 1981, pl. 14/143). Alte două piese similare publicate de N. Boroffka provin din așezarea de la sfârșitul epocii bronzului de la Coslogeni–*Grădiște* (N. Boroffka 1998, 90, fig. 5/8-9).

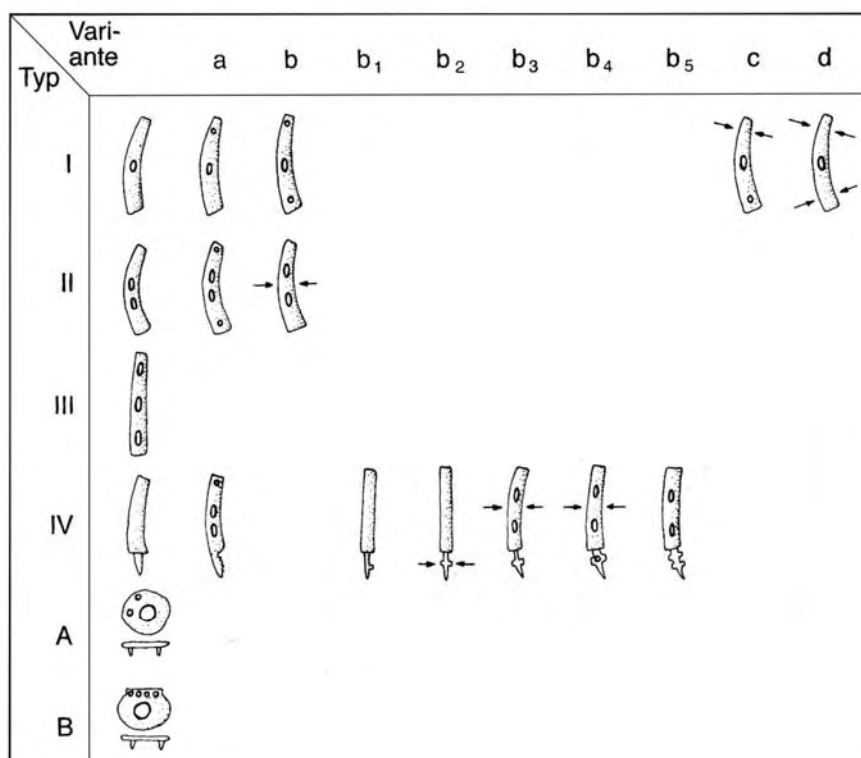

Fig. 3. Tipuri și variante de psalii din epoca bronzului și începutul epocii fierului (după N. Boroffka 1998).
Types and variants of cheek pieces from Bronze Age and beginning of Iron Age (after N. Boroffka 1998).

Tipul b. Psalii cu extremitatea distală sub forma unei protuberanțe rotunjite – au fost descoperite exclusiv în așezarea de la Babadag (5 exemplare). Din punctul de vedere al dimensiunilor orificiilor se pot diferenția două variante.

b.1. Psalii cu extremitatea distală sub forma unei protuberanțe rotunjite și trei orificii ovale de dimensiuni aproximativ egale – precum trei dintre exemplarele descoperite la Babadag (nr. cat. 1, 7-8; fig. 4/12-14). Un fragment de psalie din același tip provine din așezarea de la Chișinău (cultura Corlăteni-Chișinău) (A.I. Meljukova 1961, p. 43, fig. 17/3; O. Levițki 1994, p. 115-116, fig. 61/3), un altul din așezarea culturii Belozërka de la Usatovo (I.N. Șarafudtinova 1982, fig. 55/10; V.P. Vančugov 1990, fig. 35/17), iar alte două exemplare din așezarea culturii Černoles de la Subbotovo (A.I. Terenožkin 1961, fig. 63/1-2). O piesă oarecum similară provine din așezarea de la Cavadinești, fără a cunoaște contextul exact al descoperirii aceasta poate fi atribuită atât așezării Noua cât și locuirii Babadag (I.T. Dragomir 1961, fig. 3/1)¹.

b.2. Psalii cu extremitatea distală sub forma unei protuberanțe rotunjite și trei orificii pe același plan, dintre care cea mediană este ovală, iar cele de la extremități sunt circulare și au dimensiuni sensibil mai mici. Această variantă poate fi sugerată de două fragmente cu context incert de descoperire de la Babadag (nr. cat. 2, 10; fig. 4/15-16). Astfel de piese apar în mediul cultural Corlăteni-Chișinău în așezarea de la Trinca (O. Levițki 1994, p. 115, fig. 61/1) cât și în așezările timpurii ale culturii Belozërka de la Fontany și Derievka (S.S. Berezanskaja *et alii* 1986, fig. 43/14-15).

¹ Deși autorul atribuie psalia culturii Noua, în ilustrație sunt figurate două fragmente ceramice ce pot fi atribuite culturii Babadag. De altfel, vestigiile hallstattiene timpurii, deși existente (informație A. Adamescu – M. J. Galați) au rămas inedite și în prezent.

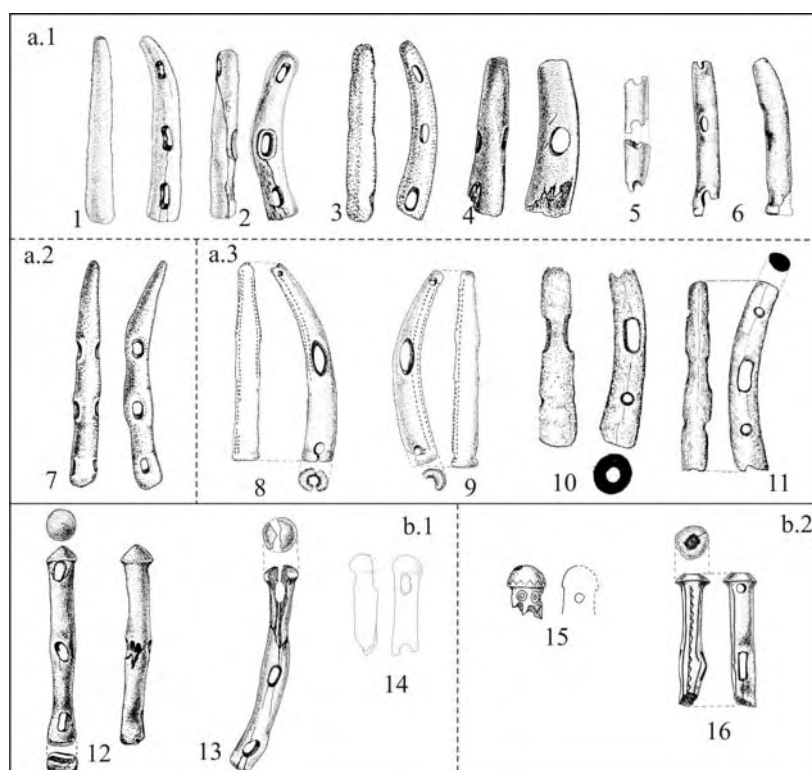

Fig. 4. Tipologia psaliilor descoperite în așezările culturii Babadag: 1-4, 7, 12-16. Babadag–*Cetățuie*; 5. Enisala–*Palanca*; 6. Siliștea; 8-9. Niculițel–*Cornet*; 10-11. Bucu–*Pochină*.
The typology of cheek pieces discovered in Babadag culture settlements: 1-4, 7, 12-16. Babadag–*Cetățuie*; 5. Enisala–*Palanca*; 6. Siliștea; 8-9. Niculițel–*Cornet*; 10-11. Bucu–*Pochină*.

◆ Contextul descoperirii și încadrarea cronologică

La nivelul actualului stadiu de cercetare, putem spune că cele 16 psalii cunoscute în arealul culturii Babadag provin exclusiv din așezări (majoritatea din așezarea eponimă – 10 exemplare), cele mai multe fiind descoperite în gropi ce pot fi considerate menajere (nr. cat. 2-3, 7-9, 1-13 și cele două exemplare de la Bucu) dar și în nivelurile de depuneri arheologice (nr. cat. 4, 6), în vreme ce în câteva cazuri contextul descoperirii este necunoscut (nr. cat. 5, 10 și piesa de la Siliștea). Tot aici putem preciza că exemplarele descoperite în S I/1988, gr. 22 de la Niculițel–*Cornet* reprezintă psalii pereche, probabil ca și în cazul celor provenite din așezarea de la Bucu–*Pochină*.

Ultimele teorii referitoare la cronologia relativă și absolută a culturii Babadag (S.C. Ailincăi 2010a) indică posibilitatea includerii întregii evoluții a acestei manifestări culturale în complexul hallstattian timpuriu cu ceramică imprimată și incizată din sud-estul Europei alături de grupele Cozia (A. László 1972, 1989), Saharna-Solonceni (M.T. Kašuba 2000), Insula Banului (S. Morintz, P. Roman 1969) sau Pšenicevo (M. Čičikova 1971, 1972), evoluând într-un interval cronologic cuprins între sec. X – începutul sec. VII a.Chr. Stratigrafia de la Babadag, cu cele șase niveluri de locuire identificate atât în cercetările vechi cât și în cele recente, departe de a demonstra suprapunerea criteriilor expuse de Sebastian Morintz (S. Morintz 1964, 1987), indică mai degrabă faptul că spre sfârșitul evoluției culturii Babadag se înregistrează o scădere considerabilă a frecvenței decorării recipientelor, tipurile de vase și de decor fiind în linii mari aceleași. Această observație a fost confirmată și prin analiza unor loturi mari de materiale arheologice provenite din stațiuni precum Niculițel–*Cornet*, Jijila–*Cetățuie* (V. Sîrbu *et alii* 2008), Garvăn–*Mlăjițul Florilor*, Revărsarea–*Dealul Tichilești* (S.C. Ailincăi 2010b), Enisala–*Palanca*, Luncavița–*Valea Joiței* (S.C. Ailincăi 2008) etc. Fără a intra în detaliile acestei noi propuneri cronologice ce va fi publicată în viitorul apropiat, putem împărți în linii mari evoluția culturii Babadag în două etape: una clasică, caracterizată printr-o frecvență ridicată a aplicării decorului imprimat și incizat pe anumite tipuri ceramice (mai ales vase bitronconice și cești), ce poate fi datată din sec. X a.Chr. până în momentul apariției fenomenului Basarabi la Dunărea

de Jos (probabil jumătatea sec. VIII a.Chr.) și una de final (cu o frecvență redusă a aplicării decorului pe recipientele ceramice), și aici mă refer la nivelurile superioare ale așezării eponime (niv. 1-4), la locuirile de la Enisala–*Palanca* și Luncavița–*Valea Joiței* și probabil și la cele de la Tulcea–*Tabără* (V.H. Baumann 1975) și Canlia–*Gura Canliei* (M. Irimia 1981) care sunt probabil contemporane fenomenului Basarabi la Dunărea de Jos, într-un interval cuprins între a doua jumătate a sec. VIII și prima parte a sec. VII a.Chr. De altfel, din primele trei situri menționate provin trei fibule ce sugerează această perioadă mai recentă (E. Lăzarcă, Gh. Mănucu-Adameșteanu 1979; S.C. Ailincăi 2008), dintre care cel mai tardiv element de cronologie absolută este o fibulă din bronz, cu placa în forma de scut beotic (*Bogenfibeln mit bōotischem Schildfuß*) descoperită probabil în ultimul nivel de locuire din Supr. D₄ (G. Jugănar *et alii* 2004).

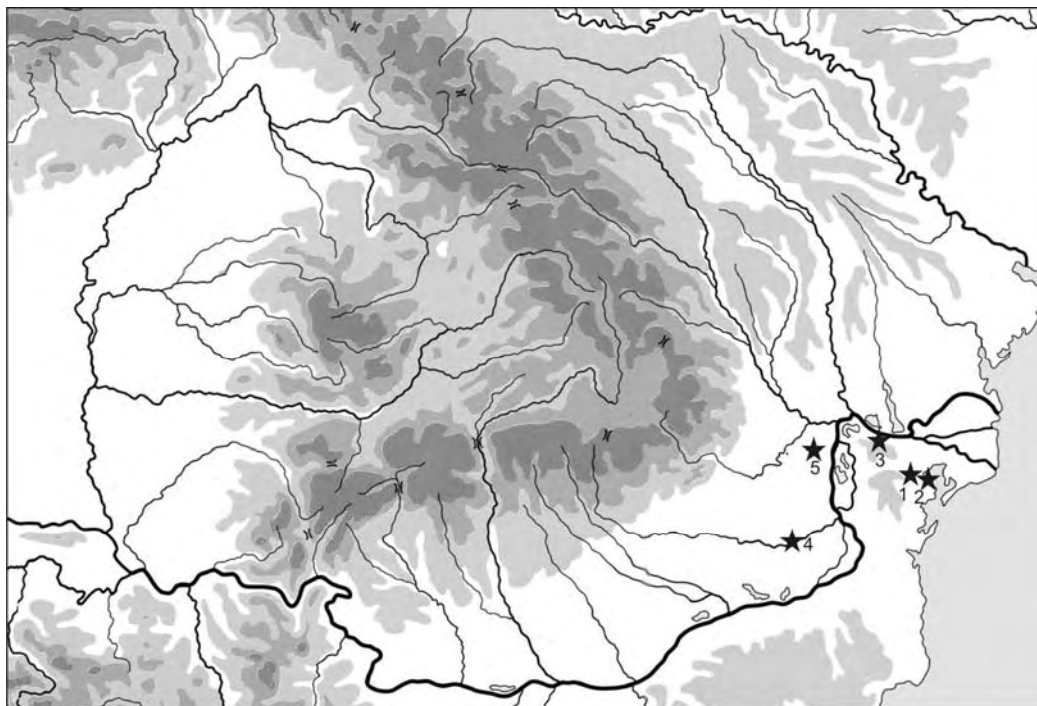

Fig. 5. Așezări ale culturii Babadag în care au fost descoperite psalii din corn: 1. Babadag; 2. Enisala; 3. Niculițel; 4. Bucu; 5. Siliștea.
Babadag culture settlements in which were discovered antler cheek pieces: 1. Babadag; 2. Enisala; 3. Niculițel; 4. Bucu; 5. Siliștea.

Ținând cont de aceste date putem considera că o parte din psaliile descoperite la Babadag (nr. cat. 2-3, 7, 9), Niculițel–*Cornet* (nr. cat. 12-13), Bucu–*Pochină* și Siliștea–*Popină* pot fi atribuite primei perioade de evoluție a culturii Babadag; alte trei exemplare de la Babadag (nr. cat. 4, 6, 8) și cel de la Enisala–*Palanca* (nr. cat. 11) aparțin etapei finale iar în trei cazuri (nr. cat. 1, 5, 10) poziția stratigrafică este incertă. Astfel, din punct de vedere cronologic, luând în considerare și analogiile indicate, putem conchide în linii mari că psaliile de tip a.3 și b.2 apar în general în contexte mai timpurii mai ales la sfârșitul epocii bronzului și începutul celei a fierului; în vreme ce piesele încadrate în tipurile a.1-2 și b.1 pot fi considerate aproape fără excepție ca fiind specifice perioadelor timpurie și mijlocie a epocii fierului. Cu această ocazie trebuie să menționăm și importanta contribuție la cunoașterea pieselor de harnașament de pe teritoriul României adusă de Nikolaus Boroffka. Cu această ocazie cercetătorul german folosea ca principal element de diferențiere tipologică poziția și dimensiunile orificiilor (fig. 3), fără a lua în considerație forma relativ diferită a pieselor (N. Boroffka 1998). Conform acestui criteriu psaliile încadrate de noi în tipurile a.3 și b.2 se regăsesc în tipul Boroffka Ib care evoluează din prima parte a epocii bronzului până în perioada timpurie a epocii fierului, iar cele din tipurile a.1-2 și b.1 pot fi atribuite tipului Boroffka III care au fost folosite pe o perioadă mai scurtă din Br D până în Ha B (N. Boroffka 1998, p. 99 și urm., cu listele 2 și 7).

◆ Concluzii

Analiza efectuată asupra psaliilor descoperite în așezările culturii Babadag demonstrează alegerea cu atenție a materiei prime, în acest sens putem menționa preferința pentru razele bazilare mai ales a coarnelor de cerb și mai rar de căprior. Toate exemplarele întregi prezintă trei perforații pe același plan ce indică folosirea unui sistem unitar de prindere în căpăstru, diferențe fiind însă întrevăzute în privința dimensiunilor acestor orificii cât și a formei psaliilor ceea ce ne-a determinat la împărțirea lotului studiat în mai multe tipuri. Coroborarea acestor caracteristici cu contextul descoperirii ne indică în momentul de față posibilitatea ca piesele încadrate de noi în tipurile a.3 și b.2 să fie mai timpurii decât cele atribuite tipurilor a.1-2 și b.1.

Bibliografie

- S.C. Ailincăi 2008 Noi descoperiri din prima epocă a fierului pe teritoriul comunei Luncavița (jud. Tulcea), *Peuce* (S.N.), VI, p. 133-148.
- S.C. Ailincăi 2010a *Începuturile epocii fierului în Dobrogea*, teză de doctorat (mss.), Iași.
- S.C. Ailincăi 2010b Noi considerații referitoare la cercetările arheologice efectuate în așezarea culturii Babadag de la Revărsarea–Dealul Tichilești, jud. Tulcea, *Peuce* (S.N.), VIII, p. 37-78.
- V.H. Baumann 1975 Noi mărturii istorice dintr-un sondaj arheologic, *Peuce*, IV, p. 213-232.
- D. Berciu 1965 Băștinașii, în D.M. Pippidi, D. Berciu (edit.), *Din Istoria Dobrogei*, vol. I, București, p. 13-136.
- D. Berciu *et alii* 1961 D. Berciu, S. Morintz, M. Ionescu, P. Roman, Șantierul arheologic Cernavodă, *MCA*, VII, p. 49-55.
- S.S. Berezanskaja *et alii* 1986 S.S. Berezanskaja, V.V. Otrošenko, N.N. Čeredinčenko, I.N. Šarafutdinova, *Kul'tury epohi bronzy na territorii Ukrainy*, Kiev.
- N. Boroffka 1998 Bronze- und früheisenzeitliche Geweihtresenknebel aus Rumänien und ihre Beziehungen. AlteFunde aus dem Museum für Geschichte Aiud, Teil II, *Eurasia*, 4, p. 81-135.
- M. Čičikova 1971 Sur la chronologie du Hallstatt en Thrace, *Studia Balcanica*, 5, p. 79-92.
- M. Čičikova 1972 Nouvelles données sur la culture thrace de l'époque du Hallstatt en Bulgarie du sud, *Thracia*, 1, p. 79-100.
- U.L. Dietz 1998 Spätbronze- und früheisenzeitliche Tresen im Nordschwarzmeergebiet und im Nordkaukasus, *PBF*, 16, 5, Stuttgart.
- U.L. Dietz 2003 Horseback Riding: Man's Acces to Speed?, în M. Levine, C. Renfrew, K. Boyle eds., *Prehistoric steppe adaptation and the horse*, Cambridge, p. 189-199.
- I.T. Dragomir 1961 Săpăturile arheologice de la Cavadinești, *MCA*, 7, 151-162.
- S. Haimovici 2008 Studiul materialului arheozoologic din așezarea hallstattiană de la Babadag, *Peuce* (S.N.), VI, 149-164.
- S. Haimovici, G. Bodi 2003 Studiul paleofaunei descoperită în trei situri hallstattiene din nordul Dobrogei, *Peuce* (S.N.), I, 477-486.
- B. Hänsel 1976 *Beiträge zur regionalen und Chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*, vol. 1, 2, Bonn.

- N. Harțuche,
O. Silvestru, 1992 Considerații asupra cercetărilor din așezarea Babadag de la Siliștea–
Nazîru, județul Brăila, *Istros*, VI, p. 17-24, 343-361.
- H.G. Hüttel 1981 Bronzezeitliche Tresen in Mittel- und Osteuropa. Grundzüge ihrer
Entwicklung, *PBF*, 16, 2, München.
- M. Irimia 1974 Cercetările arheologice de la Rasova - Malul Roșu. Raport Preliminar
(Cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea), *Pontica*, VII, p. 75-137.
- M. Irimia 1981 Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei, *Pontica*,
XIV, p. 67-122.
- M. Irimia, N. Conovici
1993 Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com. Oltina,
jud. Constanța, *Pontica*, XXVI, p. 51-114.
- G. Jugănaru 2005 *Cultura Babadag*, I, Ed. Ex Ponto, Constanța.
- G. Jugănaru,
S.C. Ailincăi 2003 Noi date referitoare la fortificația așezării hallstattiene de la Babadag (jud.
Tulcea), *Peuce* (S.N.), 1, p. 51-62.
- G. Jugănaru *et alii*
2004 G. Jugănaru, S.C. Ailincăi, A. Țârlea, Noi considerații privind fibulele
descoperite în aria culturii Babadag, în I. Căndea, V. Sîrbu, M. Neagu
(edit.), *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila, p. 131-137.
- M.T. Kašuba 2000 Rannee Železo v lesostepi meždu Dnestrm i Siretom (Kultura Cozia -
Saharna), *Stratum*, 3, p. 241-488.
- A. László 1972 O așezare hallstattiană la Cozia, *ArhMold*, 7, p. 207-224.
- A. László 1989 Les groupes régionaux anciennes du Hallstatt a l'Est de Carpathes, în *La
civilisation du Hallstatt. Bilan d'une rencontre*, Liège, p. 111-129.
- E. Lăzurcă, Gh. Mănucu-
Adameșteanu 1980 Noi descoperiri arheologice la Enisala, jud. Tulcea, *MCA*, p. 146-156.
- O. Levițki 1994 Cultura Hallstattului canelat la răsărit de Carpați, *Biblioteca Thracologica*,
5, București.
- P. Medović 1988 *Kalakača. Naselje ranog gvozdenog doba u Vojvodini*, Wojvodina vodinaer
Museum, Monographien X, Novi Sad.
- A.I. Meljukova 1961 Kul'tury predskifskogo perioda v lesostepnoj Moldavii, *MIA*, 96, p. 5-52.
- S. Morintz 1964 Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas
Danube a la lumière des fouilles de Babadag, *Dacia* (N.S.), VIII, p. 101-118.
- S. Morintz 1987 Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în
zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag), *Thraco-Dacica*, 8, 1-2,
p. 39-71.
- S. Morintz,
G. Jugănaru 1995 Raport privind săpăturile arheologice efectuate în Sectorul V al așezării
hallstattiene de la Babadag (1991-1992), *Peuce*, XI, p. 177-202.
- S. Morintz *et alii*
1995 S. Morintz, G. Jugănaru, M. Munteanu, Așezarea din prima epocă a
fierului de la Babadag, *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, I,
p. 222-235.
- S. Morintz,
P. Roman 1969 Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României – Insula Banului,
SCIV, 20/3, p. 393-423.
- M. Petrescu-Dîmbovița
1953 Cetățuia dela Stoicani, *MCA*, I, p. 13-155.
- E. Rența 2008 *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomița*, Ed. Cetatea de Scaun,
Târgoviște.
- C. Schuster 2007 *Transportul terestru în preistorie, cu privire specială la ținutul Dunării de
Jos*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște.

- A. Sherratt 2003 The Horse and the Wheel: the Dialectics of Change in the Circum-Pontic Region and Adjacent Areas, 4500-1500 BC, în M. Levine, C. Renfrew, K. Boyle eds., *Prehistoric steppe adaptation and the horse*, Cambridge, p. 233-252.
- V. Sîrbu *et alii* 2008 V. Sîrbu, S.C. Ailincăi, G. Simion, *Jijila-Cetățuie o așezare fortificată a culturii Babadag în nord-vestul Dobrogei*, Ed. Istros, Brăila.
- V. Stoian 2007 Piese de inventar de tip Babadag din așezarea de la Siliștea, jud. Brăila, *Tyrgetia* (S.N.), 1/1, p. 249-256.
- I.N. Šarafutdinova 1982 *Stepnoe Podneprov'e v epohu pozdnej bronzy*, Naukova Dumka, Kiev.
- Gh. Ștefan *et alii* 1954 Gh. Ștefan, Gr. Florescu, V. Canarache, P. Alexandrescu, D. Berciu, I. Casan, M. Dae, V. Eftimie, D. Pippidi, E. Popescu, Fl. Preda, C. Preda, I. Russu, I. Stoian, L. Stoianovici, Ec. Vulpe, R. Vulpe, E. Cizec, M. Coja, R. Florescu, V. Niculescu, A. Petre, Gh. Simeanu, A. Vulpe, C. Dan, A. Doicescu, Șantierul arheologic Histria (r. Histria, reg. Constanța), *SCIV*, 5/1-2, p. 69-122.
- Gh. Ștefan *et alii* 1959 Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Chivași-Comșa, B. Mitrea, Săpăturile de la Garvăn, *MCA*, VI, p. 629-651.
- A.I. Terenožkin 1961 *Predskifskij period na Dneprovskom pravoberež'e*, Akademii Nauk Ukrainskoj SSR, Kiev.
- F. Topoleanu, G. Jugănar 1995 Așezarea de tip Babadag de la Niculițel "Cornet" (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988, *Peuce*, 11, 1995, 203-229.
- V.P. Vančugov 1990 *Belozerskie Pamjatniki v Severo-Zapadnom Pričernomor'e. Problema formirovanija Belozerskoj kul'tury*, Naukova Dumka, Kiev.
- R. Vasilescu Ureche, S. Haimovici 1976 Studiu preliminar al materialului faunistic din așezarea hallstattiană de la Rasova-Malul Roșu, *Pontica*, IX, 29-36.
- R. Vulpe 1955 Cercetări în teritoriul rural al Histriei, în Șantierul arheologic Histria, *SCIV*, 6/3-4, p. 541-551.